

Tudományos és szakmai írásművek a fordítóképzésben

Koltay Tibor

1. Bevezető

Induljunk ki a következőkből: a jó fordítóvá válásban sokat segít, ha valaki (1) tudja, hogy pályafutása során olyan írásbeli műfajokkal is találkozhat, amelyek nem tartoznak a fordítás műfajneveinek körébe, (2) ismeri a tudományos és a szakmai írásművek jellemzőit, (3) több (írásbeli) műfajt ismer, (4) minél többet gyakorolta az írást. Ugyancsak hasznos ebben a tekintetben, ha jó (1) a lényeglátása, (2) a kifejezőképessége, (3) a szókinccse (Koltay 2001).

Ha ezt elfogadjuk, érdemes néhány olyan írásművel, „hasznos” műfajjal foglalkozunk, amelyek a fenti ismeretek és készségek fejlesztését szolgálják, és végső soron a jobb fordítóvá válást segíthetik elő. Ezek a műfajok részben a tudományos közlés műfajainak sorába tartoznak, részben szakmai írásműveknek nevezhetjük őket. A tudományos és a szakmai írásműveket jómagam használok a fordítóképzésben és ajánlom mindazoknak, akik fontosnak tartják a fordítók sokoldalú képzését. Tegyük hozzá, számos műfaj oktatása szükséges lenne a fordítóképzésen túl, az egyetemi és főiskolai hallgatók általános és szakmai, idegen- és anyanyelvi képzésében is.

Tapasztalataimat a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (korábban Budapesti Műszaki Egyetem) Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán, a Nyelvi Intézetben folyó fordítóképzés során szereztem. Ennek a képzésnek ugyanis része a *Szakmai dokumentáció* elnevezésű tantárgy, amelynek célja az, hogy a jövőendő szakfordítókat minél több olyan írásbeli műfajjal ismertesse meg, amely nem fordítás, de egy szakfordító gyakorlatában előfordulhat. A *Szakmai dokumentáció* heti egy órás, két féléves tárgy, amelyre a hat féléves képzés utolsó évében kerül sor. A *Szakmai dokumentáció* oktatása az 1992/93-as tanévben kezdődött, tehát viszonylag sok tapasztalat gyűlt össze róla. Maga a tárgy a következőkben kifejtendőknél több műfajt ölel fel.

2. Néhány „hasznos” műfaj

2.1. A folyóiratcikk

A tudományos kommunikáció fontos műfaja a tudományos folyóiratokban megjelenő cikk, amelynek szerkezete alapján megegyezik az iskolában tanult fogalmazási szerkezettel, eredményes létrehozásához azonban új ismereteket kell elsajátítanunk. Fő részei tehát a bevezetés, a tárgyalás és a befejezés. Ezen belül azonban részletesebb szerkezetet is meghatározhatunk és meg is kell határoz-
nunk.

Ehhez kiindulhatunk abból, hogy a tudományos közlés nagymértékben kö-

veti a tudományos gondolkodás folyamatát. Az érvelés az általánostól, azaz a tudományterülettől halad a konkrét felé, vagyis a feltáratlan területet közelíti meg. Ezt jól illusztrálhatjuk a tudományos írásművekben használt három retorikai lépés (move) segítségével. Ezek a lépések a következők:

- a kutatási terület meghatározása,
- a feltáratlan terület azonosítása,
- a feltáratlan terület betöltése vagy megvédése.

Az első lépésben tehát meghatározzuk a vizsgálandó területet, kiemelve annak fontosságát az adott tudományterület szempontjából. A második lépésben következik a tudásunkban meglevő valamilyen hiány megjelölése, legtöbbször a témába vágó szakirodalom szemléjével, azaz a témában megjelent, a szerző által ismert és/vagy fontosnak tartott szakirodalom áttekintésével. A harmadik lépésben „foglaljuk el” ezt a területet, amennyiben megjelöljük a kutatás céljait, majd eredményeit és a belőle levonandó tanulságokat (Swales 1990). A bevezetés részei a következők:

- a szerző céljainak meghatározása,
- szakirodalmi szemle,
- a kutatással kapcsolatos kérdések megfogalmazása.

A tárgyalás két fő eleme:

- a módszerek bemutatása,
- az eredmények taglalása.

A befejezésben foglaljuk össze a kutatást, vonjuk meg határait és vonjuk le belőle a következtetéseket. Ez a (főként kísérletes) természettudományok esetén a következő (leggyakoribb) fejezetekben valósul meg:

- Bevezetés
- Anyag és módszer(ek)
- Eredmények
- Diskusszió
- Következtetések.

Ezt a szerkezetet általában szorosabb értelemben vett társadalomtudományok területén megjelenő cikkekben is követik. Legkevésbé jellemző viszont a humán tudományok területén.

A *Bevezetés* talán a legtöbb fejtörést okozó fejezet. Mennyire legyen figyelemfelkeltő? Mekkora a „szigorú tudományosság” létjogosultsága itt? Mennyire lehet autoritatív ez a fejezet? Felmerül annak kérdése is, hogy mennyire építhetünk az olvasó ismereteire, szakértelmére. Ennek függvényében nem mindig tudhatjuk, hogy a szakirodalmi szemle csupán „tiszteletkör”, vagy az olvasó ismerethiányának pótlására szolgál-e. Sokan alapos okkal feltételezik, hogy az

olvasó tudása elegendő ahhoz, hogy ne kelljen teljes mértékben kifejtenuünk a vizsgálandó problémát, ami azonban azzal a kockázattal jár, hogy az olvasók egy része nem fogja a kérdés fontosságát felismerni (von Werder 1993).

Mivel minden modern kutatás megelőző eredményeken alapul, ezek alapos bemutatása igen terjedelmes volna, ezért a folyóiratcikkek csupán vázlatos áttekintést nyújtanak, amelynek mindazonáltal elégségesnek kell lennie ahhoz, hogy az olvasó a hivatkozások alapján nyomon kövesse a téma kialakulását. A hivatkozások általában csak a viszonylag friss irodalomra vonatkoznak. Formájuk – bizonyos egységesítési törekvések ellenére is – igen sokféle lehet.

Az *Anyag és Módszerek* fejezetet sokan csak átfutják, a részletek iránt viszonylag ritkán érdeklődnek. Feltételezik ugyanis, hogy a szerzők a szigorú tudományosság szellemében jártak el. A szerzők jóhiszeműségét alapul véve csak akkor vetik alaposabb vizsgálatnak alá ezt a fejezetet, ha valami gyanúsat tapasztalnak. Ez egyúttal sajátos etikai kérdéseket is felvet. A kutatók többsége a kísérleteket nem ismétli meg rutinszerűen. Az újbóli elvégzés korlátja, éppen az, hogy a cikkekben a szerzők nem írják le teljességében az alkalmazott technikákat, ráadásul túl sok időbe és pénzbe kerülne valós cél nélkül vizsgálatokat folytatni, és nincs is erre motiváció, hiszen mások esetleges korábbi eredménytelenségeinek bemutatása nem jelent értékes publikálandó eredményt. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az ebben a fejezetben leírtaknak nem kellene megfelelniük a szigorú tudományosságnak. Éppen ellenkezőleg, közlendőnek megismételhetőnek, verifikálhatónak kell lennie.

Az eredményeket és azok interpretációját nyújtó fejezetek tekintetében nehéz kézzelfogható eligazítást adnunk, pedig tartalmilag ezek jelentik talán a cikkek legértékesebb részét. Az *Eredmények* elnevezésű fejezetnek és benne elnevezésének megfelelő tartalomnak lennie kell, de az interpretációkat és következtéseket hol csak egyetlen *Következtetések* fejezetben, hol az azt megelőző *Diszkuszió* (más néven *Megbeszélés*) fejezetben, sokszor pedig már az eredmények ismertetésekor találjuk meg. Az utóbbi kettő gyakran nem is szerepel önálló fejezetként.

Fő szerkezetét tekintve lényegében azonos a folyóiratcikkek szerkezetével a *kutatási jelentés*. Főként abban különbözik a tudományos cikktől, hogy – (általában) önálló kiadvány lévén – tartozik hozzá borítólappal, tartalomjegyzékkel, tárgymutató stb.

2.2. A használati útmutató

A szakmai írásművek egyik fontos műfaja a használati útmutató és a hozzá szorosan kapcsolódó kézikönyv. A legtöbb útmutató alapvetően a következő szerkezetben készül:

- (általános) bevezető,
- a tevékenységét lépésről lépésre leíró rész,
- következtetések.

A használati útmutatók gyakran tartalmazznak a biztonsági előírások betartá-

sára figyelmeztető szövegrészeket. Az útmutatókat tehát a következők alapján értékelhetjük:

- Megjelöli-e a bevezető az adott feladat végrehajtásának célját?
- Ismerteti-e az olvasó számára fontos biztonsági és egyéb tudnivalókat?
- Felsorolja-e a szükséges eszközöket és anyagokat?
- Az egyes utasítások világosak és lényegretörőek-e?
- Vannak-e illusztrációk az útmutatóban?
- Befejezésként tartalmaz-e hibaelhárítási tanácsokat (ha szükséges)?

A kézikönyvek általában több szerző együttműködésében készülnek, és – nagyobb terjedelmük és önálló dokumentumként való megjelenésük okán – címlapot, tartalomjegyzékeket, tárgymutatókat, magyarázó szójegyzékeket is tartalmaznak. A kézikönyvek és az egyszerűbb útmutatók esetében is gyakori, hogy azokban nagy jelentősége van a képi információknak, ami nagyban javítja használhatóságukat. Ennek megfelelően grafikusokat is gyakran bevonnak készítésükbe (Markel 1988).

2.3. A referátum

A tudományos közléshez és a szakmai írásművekhez egyaránt kapcsolódik a referátum műfaja. Az angol szakos szakfordítók *Szakmai dokumentáció* óráin a referátumok írására való felkészülés lényegében a képzés felét teszi ki, tehát egy teljes féléven át tart. Olyan műfajról van szó, amely a képesítő vizsgán is fontos szerepet játszik. A fordítási zárthelyi vizsga két feladata közül az egyik referátum készítése idegen nyelvű szövegből magyar nyelvre.

2.3.1. Meghatározás

Az eddigiekben olyan írásművekről esett szó, amelyek elnevezése egyértelmű, elfogadott. Aligha beszélhetünk azonban letisztult, kikristályosodott terminológiáról a referátum esetében.

A referátumkészítés interdiszciplináris terület, amelyet sajátos kettősség jellemez. Ez abban nyilvánul meg, hogy a referátumot mint az *információ-szolgáltatás eszközt* a könyvtártudomány (információtudomány), mint *szövegtípus*, a nyelvtudomány vizsgálja.

A referátum olyan írott szöveg, amelyik egy meghatározott másik eredeti (elsődleges), írott szöveg legfontosabb tartalmát annál rövidebb terjedelemben tükrözi vissza. Segítségével eldönthető, hogy el kell-e olvasnunk az eredeti szöveget. Ha szerzője azonos az elsődleges szöveggel, *autoreferátumnak* (szerzői referátumnak) nevezzük. Ebben a tekintetben tehát az autoreferátum különbözik a referátumtól. Készítésükben azonban sok a hasonlóság. A referátumok készítése (referálás) alapvetően hivatásszerűen végzett tevékenység, ami természetesen nem jelent feltétlenül főállású munkavégzést. Jelenti viszont azt, hogy a referálóval és tevékenységével szemben viszonylag szigorú követelmények fo-

galmazódnak meg (Koltay 2000). Az autoreferátumnál ez közel sincsen így, bár maga a műfaj valójában megkövetelné, hogy a professzionális tevékenységekhez hasonló tudatossággal, a szabályok maximális követésével készítsék.

A referátum funkciója több is lehet a pusztán tájékoztatásnál. Nemcsak arra szolgálhat, hogy segítségével eldönthessük, el kell-e olvasnunk az eredeti szöveget. Erre mintegy ráépül az a funkció, amelyet némi egyszerűsítéssel a következő kérdéssel fogalmazhatnánk meg: Valóban arról szól-e a cikk, mint amit címe ígér? Sok esetben a referátumoktól azt várják el, hogy felhasználásukkal ne is kelljen az eredetit elolvasni.

A referátum az elsődleges szöveg alapvető tartalmának objektív reprezentációja. Ez egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a legtöbben az értékelést, kritikai észrevételeket nem tartalmazó referátumokat tartják csak elfogadhatónak, mindenek előtt azért, mert a referátumokban megnyilvánuló kritikára nincs hol válaszolnia az elsődleges szöveg szerzőjének. Ilyen módon egyúttal szembeállítható a referátum azokkal a műfajokkal, amelyek a tudományos szövegek értékelését, kritikus elemzését szolgálják. Ilyen elsősorban a *recenzió*. A recenzió lehetővé teszi, hogy a többenél nagyobb teret szenteljünk egyes kérdéseknek, amelyek terén a recenzió szerzője mélyebb szakismerettel rendelkezik, és úgy ítéli meg, hogy olvasóit érdekli.

Az objektivitás a stilisztikai eszközök megválasztásának szintjén is érvényesül: a referátum nem tartalmazhat érzelmi-expresszív stíuselemeket, amelyek egyéni (individualisztikus) színezetet adnának neki (Gläser 1990). Az objektivitás másik megjelenése, hogy a referátumban nem szerepelhet semmi sem, ami nem fordult elő az elsődleges szövegben. Ez utóbbit senki sem vitatja, míg a *kritikai referátum* sokak által elfogadott és vitathatatlanul létező műfaj.

A fentiek az objektivitásnak csak bizonyos szintjét képviselik. A referátumkészítés folyamán ugyanis megjelenik a szubjektivitás is. Ez abból ered, hogy a referátum terjedelme kisebb az eredeti szövegnél. Ennek következtében a referálónak válogatnia kell az elsődleges szöveg tartalmából. Bizonyos gondolatokat kihagy, másokat újrafogalmaz. A válogatás és a referált tartalom megjelenítése függ a referáló személyétől, mindenkori enciklopédikus tudásától és szakmai ismereteitől.

2.3.2. Terminológia, rokon műfajok

A *referátum* latin eredetű terminus technicus a német nyelvben is használatos *Referat* alakban, de a német nyelvhasználatban egyre gyakrabban jelenik meg vele párhuzamosan az angol nyelvből vett *abstract* terminus. Az orosz nyelvben a *refrat* szó használata viszonylag terminus értékű. A spanyol nyelvben a *resúmen* szó mellé a nagyobb egyértelműség kedvéért kiteszik a *documental* jelzőt, azaz „dokumentációs referátumról” beszélnek. Az angol nyelvterületen a referátumot egyértelműen az *abstract* kifejezéssel kell azonosítanunk, annak ellenére, hogy használata nem problémamentes.

Az *abstract* szóval lényegében azonos értelemben – ezért gyakran zavaró módon – a *summary* szót használják, de helyesebb azt az elsődleges szövegtől közvetlenül függő, annak újraolvasását feltételező, azaz a referátumhoz képest

kevésbé önálló dokumentumtípusként meghatároznunk (Pinto 1992, Rowley 1989). A summary terminussal jelzett dokumentumtípus idehaza gyakran az *összefoglaló* nevet kapja. Ha autoreferátumot értenek alatta, terminológiai tévedésről beszélhetünk. A folyóiratcikkek végén a legfontosabb eredményeket és következtetéseket összefoglaló szövegrészt (*concluding summary*-t) viszont bátran nevezhetjük összefoglalónak. Hasonló jelentésű a német *Zusammenfassung* és a spanyol *sumario* is.

Szokás beszélni *executive summary*-ról is, amelynek nevét nehéz lefordítanunk magyar nyelvre, de amelyek főként a (nem szakember) döntéshozók számára készülnek, alapvetően az olvasó meggyőzésére szolgálnak, és nincsenek olyan kötött szabályai, mint amilyenekről a referátum esetében beszélhetünk (Vaughan 1991). Az *executive summary* alapvetően a projektek menedzseléséhez kötődő különböző jelentések és gyakran a pályázatok fontos része. Az *abstract* szóval jelölik azt az előzetes szöveget is, amelyet később teljes szöveggé alakítanak, dolgoznak ki. Ez, a magyarul legtöbbször *előadás-kivonat* néven nevezett szövegtípus egy még kifejtendő szöveg előzetes vázlata. Az előadás-kivonatban a jelentkező sok esetben igazából csak arra tesz ígéretet, hogy az előadás-kivonatban megjelölt témáról fog beszélni, ezért is nevezik „ígérvény”-szövegnek, vagy előszövegnek (pre-text-nek).

Az előadás-kivonat azért is egyféle ígérvény, mert az ebben leírtakhoz nem kell az előadónak száz százalékosan ragaszkodnia. Az előadás-kivonatok élettartama korlátozott. Az adott konferencia után ritkán publikálják és alig-alig idézik őket (Gläser 1990). A *kivonat* (*extract, extractum*) esetében az elsődleges szövegből vett részek (főként mondatok) szó szerinti, átalakítás nélküli kiemeléséről van szó. A kivonat az elsődleges szövegből kiválasztott és az egészset képviselni hivatott egy részletként, vagy részletek együtteseként határozható meg. Készítése csak az elsődleges szövegével azonos nyelven képzelhető el.

A *précis* alapvetően didaktikai célú, iskolai műfaj. Meghatározott terjedelemben kell megírni, a kulcsszavak és kulcsfontosságú szókapcsolatok kivételével az eredetiben használttól eltérő megfogalmazásban. Nem azonos a szó szerinti kivonattal, de egyértelműen és kizárólagosan az elsődleges szöveg nyelvén készül.

2.3.3. Az informatív referátum

Amikor referátumok készítéséről beszélünk, legtöbbször *informatív referátumokra* gondolunk. Az informatív referátumok jól használhatók folyóiratcikkek tartalmának tükrözésére. Az informatív referátumokat az *indikatív referátumokkal* szokták szembeállítani. Megkülönböztetésükre leggyakrabban azt a különbségtételt alkalmazzák, amely szerint az indikatív referátum arról tudósít, miről van szó az elsődleges szövegben, az informatív arról is, mit tartalmaz az. Más megfogalmazásban, az indikatív referátum arról tudósít, van-e értékes információ az elsődleges szövegben, az informatív taglalja is ezt az információt. Az indikatív referátum tehát tartalomjegyzékre emlékeztet, míg az informatív referátum egyfajta csontváz, amelyből rekonstruálható az eredeti (Cleveland & Cleveland 1990).

Az indikatív típusú referátum kizárólag indikatív, az informatív típusú referátum kizárólag informatív nyilatkozatokból (megnyilatkozásokból) áll. Az indikatív nyilatkozat az elsődleges szövegre való hivatkozást (referenciát) tartalmaz, amelynek (gyakran implicit) tartalma a következő: „A (referált) dokumentum...” A dokumentum(ban) stb. Az informatív nyilatkozat olyan nyilatkozat, amelyet minden elsődleges szövegben is megtalálhatunk (Koltay 1997). Az informatív referátum kedveltsége jelentős mértékben azzal magyarázható, hogy az indikatív referátumban megjelenő referencia nem teszi ökonomikussá a kommunikációt, míg elhagyása sok információ közlését teszi lehetővé viszonylag kis helyen.

2.3.4. Referálás és fordítás

Érdekes párhuzamot vonnunk a referálás és a fordítás között. Hasonlóságot mindenképp előtérbe kell hozni a **kommunikációs helyzet**ben találunk. Ha ennek a kommunikációs helyzetnek a meghatározásához a fordítás egy egyszerű modelljét vesszük alapul, jól látszik, hogy a fordítás különbözik a rendes nyelvi kommunikáció rendszerétől és a következő elemeket tartalmazza.

adó	A szöveg	fordító	B szöveg	vevő

A fordítók a nyelvtanárokhoz és a nyelvet tanuló személyekhez hasonlóan egyszerre játsszák az adó és a vevő szerepét (Bańcerowski 2000a), ami igaz a referálóra is.

A közvetítés azonban a referálás esetén nem ekvivalens, hanem *heterovalens*. Bizonyos, az elsődleges szövegben szereplő elemeket el kell hagynunk a referátumban, az elsődleges szövegben megengedhető redundancia nem engedhető meg a referátumban. A referátum csak tartalmában függ az elsődleges szövegtől, és abban is csak szelektív módon (Pfeiffer-Jäger 1980). Az ekvivalenciánál meglevő teljes körű tartalmi és stilisztikai megfelelés a referálás esetén nincsen meg.

A fordításban a forrás- és a célnyelvi szövegek között több szempontból is ekvivalenciának kell létrejönnie: (1) referenciálisan, mert ugyanaz a valóságvonatkozásuk, (2) funkcionálisan, mivel azonos kommunikatív szerepűek, (3) kontextuálisan, hiszen a célnyelvi mondatoknak ugyanolyan szerepet kell betölteniük a célnyelvi szövegben, mint amelyet a forrásnyelvi mondatok töltek be a forrásnyelvi szövegben (Klaudy 1979).

A referátumban több eltérést látunk ehhez képest. A referátum referenciálisan egyenértékű az elsődleges szöveggel, hiszen a referátum és az elsődleges szöveg tartalmi előképe egy és ugyanaz a valóság. Kommunikatív szerepük szempontjából azonban a referátum és az elsődleges szöveg egymástól eltérően viselkednek, és az is egyértelmű, hogy az elsődleges szöveg (mint forrásnyelvi szöveg) és a referátum (mint célnyelvi szöveg) mondatai csak részlegesen töltenek be egymással azonos szerepet.

Az autoreferátumok, annál fogva, hogy szerzőjük az elsődleges szöveggel azonos, a (nem szerzői) referátumnál szorosabban kapcsolódnak az elsődleges

szöveghez. Ez okozza aztán, hogy az elsődleges szöveg szerzőjénél nincs meg a jó referátumok elkészítéséhez szükséges optimális távolságtartás, mert a szerző gyakran túlságosan kötődik mondanivalójához. Bár az elsődleges szöveg szerzője az, aki a legjobban ismeri a témát és az azt körülvevő körülményeket, a téma közelsége mégis akadályozhatja abban, hogy objektív formában elemezze a szöveg tartalmát. Ez oda vezethet, hogy nem rendelkezik elegendő objektivitással művét illetően (Cleveland & Cleveland 1990, Pinto 1992). A távolságtartás sokszor meglévő hiánya gyakran párosul a referátumkészítéshez szükséges készségek hiányával, azaz nem profi tevékenységként írják az autoreferátumokat, különös tekintettel arra, hogy autoreferátumokkal kapcsolatosan az a tévhit él, miszerint a tudományos kutatóvá válással mintegy automatikusan megszerezhetők az ezek írásához szükséges jártasságok. Ezzel szemben gyakran azt tapasztaljuk, hogy sok rossz minőségű autorferátum készül.

A referáló és a fordító ismereteit, készségeit, képességeit is érdemes egymással összevetnünk. Mindkettőnek rendelkezni kell az alábbi ismeretekkel, készségekkel és képességekkel:

- nyelvismeret (forrás- és célnyelv),
- kommunikatív kompetencia,
- szakismeret,
- tanult készségek.

A nyelvismeret szükségessége a fordító esetében aligha kétséges, a referálás pedig gyakran interlingvális, tehát szükség van egy forrás- és egy célnyelv ismeretére. Igaz, létezik intralingvális referálás is. A fordítónak és a referálónak egyaránt rendelkeznie kell kommunikatív kompetenciával. A kommunikatív kompetencia Bańcerowski szerint a következő komponensekből tevődik össze:

- nyelvi kompetencia,
- nyelvi pragmatikai kompetencia,
- metanyelvi kompetencia,
- metanyelvi pragmatikai kompetencia,
- para- és extranyelvi kompetencia,
- para- és extranyelvi pragmatikai kompetencia,
- kultúrkompetencia,
- pragmatikai kultúrkompetencia (Bańcerowski 2000a).

A fordítás és a referálás során, mivel írott szövegek elemzéséről és generálásáról van szó, kevésbé szükséges a para- és extranyelvi kompetencia, valamint a para- és extranyelvi pragmatikai kompetencia.

A szakismeretek szükségessége nem kérdéses sem a fordítás, sem a referálás esetében. Az ismeretek mélysége tekintetében az az ideális, ha a referáló a felületes ismeretek és a mélyreható szakértelem közötti ismeretszinttel rendelkezik.

2.3.5. A referálás folyamata

A referálás folyamata több fogalomkörben írható le: (1) általános, elvont folyamatok, (2) konkrét tevékenységek. Az elvont folyamatok közül a legfontosabb a megértés (szövegértés). A szöveg tartalmának megragadásához szükséges az elsődleges dokumentum megértése, értelmezése, majd a megértett tartalom sajátos projekciója egy új szövegbe. A megértés végső soron az a képességünk, hogy a szöveg állandó tartalmát és esetenként változó jelentését a felesleges információ kihagyásával egy kivonatba tudjuk sűríteni. A megértés mindig sűrítéssel jár, különben nem lennénk képesek a megértéshez szükséges információt memóriánk véges kapacitásával megőrizni.

A megértés tehát alapvetően az ellenőrzött felejtés alulról felfele haladó induktív folyamata és az emlékezetből aktivizált ismeretek deduktív bevitelének felülről lefele haladó folyamata (Beghtol 1984). A megértést segíti a van Dijk (1980) által definiált makroszabályok, a *kihagyás*, a *válogatás*, az *általánosítás* és az *újjászervezés* alkalmazása.

A referálás viszonylag jól körülírható konkrét tevékenységek sora. A gyakorlati végrehajtás első lépése a szöveg elolvasása. Az első, tájékozódó olvasást követi az az újbóli olvasás, amelynek során a referáló aláhúzza a fontosnak tekintett szövegrészeket. Ehhez az olvasáshoz a referáló speciális olvasási technikákat, mindenekelőtt a válogató olvasást használ. Az aláhúzott szövegtörödékek alapján fogalmazza meg a referátum előzetes szövegét, amelyet az eredetivel való összevetés, stilisztikai ellenőrzés után fogalmaz meg véglegesen.

3. Segédeszközök a tudományos és szakmai írásművek oktatásához és az önképzéshez

A tudományos közlés különböző aspektusairól számos könyv jelent meg idehaza és külföldön. Emellett több segédlet található az Interneten is. Önmagában egyik munka sem alkalmas a fent kifejtett célok mindegyikének elérésére, de számos hasznos útmutatást találunk bennük. Nézzük tehát, milyen segédeszközök állnak rendelkezésünkre a tudományos és szakmai írásművek oktatásához. Nem mellékes, hogy ezek önképzés céljaira is használhatók. Segédeszközeink egyaránt lehetnek nyomtatott könyvek és a Word Wide Weben, elektronikus formában megtalálható útmutatók.

A publikálást segítő nyomtatott könyveket témánk szempontjából a következő típusokba sorolhatjuk:

1. A főként a publikálás formai kérdéseivel, így a hivatkozás, címek és formai elemek, lábjegyzetek stb. problémájával foglalkozó angol nyelvi kézikönyvek (Chicago Manual 1993, MLA Handbook 1995, Hart's Rules 1983).
2. A fentieknek részben megfelelő, (jelentős mértékben a könyvkiadás kérdéseivel is foglalkozó) kézikönyv magyar nyelven (Gyurgyák 1996).

3. (Elsősorban) hallgatóknak készült segédletek az anyaggyűjtésről, írásról (Eco 1992, Mahmoud 1992, Majoros 1997).
4. A tudományos közlést mint kommunikációt tárgyaló művek (Szabó 1997).
5. A tudomány művelését és a közlést együtt tárgyaló művek (Csermely et al. 1999).

Hangsúlyoznunk kell, hogy helytelen volna merev határokat felállítanunk az osztályozásban, ami azt is jelenti, hogy a fenti könyvek zöme több kategóriába is besorolható lenne. Ugyanakkor további kategorizálásra is volna lehetőség. Így van a közlést a természet- és alkalmazott tudományok vonatkozásában tárgyaló mű (Csermely et al. 1999). Vannak közgazdaságtudományi irányultságú kézikönyvek (Majoros 1997, Szabó 1997). Az idegen nyelvű művek egy része szinte kizárólagosan magára a tudományos írásra összpontosít (Day 1998), de van olyan munka is, amely súlyt helyez magára a kutatásra, amelyet ráadásul nem is köt tudományterülethez (Booth et al. 1993). A tudományos közlést nagy mértékben mint „írásművészetet” kezelő könyvvel is találkozunk (von Werder 1993).

Szinte minden műre igaz, hogy foglalkozik a tudományos közlés egyik fontos elemével, nevezetesen a szakirodalomnak az adott kutatást szolgáló gyűjtésével és feltárásával. A kategorizálás mellett érdemes megfigyelnünk, milyen információkkal segítik a különböző kézikönyvek a közlés sikeres megvalósulását. A nyelven kívüli információ szerepének fontosságát aligha kell hangsúlyoznunk, hiszen ez annak az enciklopédikus tudásnak a része, amely elengedhetetlen feltétele a sikeres publikálásnak. Az enciklopédikus tudás egy része az, amely a kutató által művelt tudományterület ismeretanyaga, így a felsőfokú tanulmányokkal mintegy automatikusan elsajátítható. Egy másik, jelentékeny része magával a közléssel függ össze és nem sajátítható el a szakterület megismerésével, hanem külön tanulást igényel. Ilyen ismereteket a fent említett művek többsége tartalmaz, tehát szó esik bennük a szakirodalom gyűjtéséről és feltárásáról, a cédlázásról és jegyzetelelésről, táblázatok és ábrák készítéséről, a hivatkozás formai és etikai szabályairól.

A nyelven kívüli információ, az enciklopédikus tudás mellett ott van az a – megintcsak célzott tanulással elsajátítandó – nyelvi-stilisztikai információ, amely nélkül aligha születnének sikeres előadások, folyóiratcikkek és könyvek. A nyelvi-stilisztikai információk közül két munka néhány kiemelkedően érdekes tartalmát érdemes közelebbről szemügyre vennünk. A Csermely – Gergely – Koltay – Tóth (Csermely et al. 1999) kézikönyv igen részletesen szól a folyóiratcikkek, az értekezések és a könyvek írásáról. Ezekre vonatkozóan tartalmaz stilisztikai és tipográfiai útmutatásokat is. Szabó Katalin (1997) munkájának tartalomjegyzékében a többek között a következőket találjuk: A stílus és az ember / A szavak ereje / A szókincs / Idegen szavak, idegen kifejezések és idegenszerűség a nyelvhasználatban / Stíluselemek és stílushibák / Hogyan fejlesszük a stílusunkat? / Szókincsteszt / Lejtés és fokozás – avagy a szöveg makroszerkezete / Mondatszerkesztés – bekezdések / Címadás.

Az Interneten számtalan (főként a World Wide Web útján elérhető) útmutatóval találkozunk. Ezek a tág értelemben vett tudományos közlés és a szakmai

írásművek létrehozásának legkülönbözőbb kérdéseivel foglalkoznak. Számos olyan útmutató található, amelynek célja, hogy megkönnyítsék egyrészt az elektronikus információforrásokra való hivatkozást, továbbá elektronikus formában is elérhetővé tegyék a különböző intézmények által megkövetelt hivatkozási formákat tárgyaló kézikönyveket, stíluslapokat és egyéb segédleteket.

A tágabb értelemben vett tudományos közléssel kapcsolatos segédletek két példája a *Writing Techniques Handbook* és a *Writing Center@Rensselaer*. A referátumok írásáról elsősorban a szakmai írásművekkel foglalkozó *Technical Writing* tankönyvekben (Brusaw et al., Lannon 2000, Markel 1998) olvashatunk, és hasonló a helyzet a használati útmutatókkal is.

Irodalom

- Bañcerowski, J. 2000a. A kommunikációs kompetencia és összetevői. In: Nyomárkay I. (szerk.): *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest: ELTE, 342–351.
- Bañcerowski, J. 2000b. A transzlatorika fogalmának meghatározásához. In: Nyomárkay I. (szerk.): *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest: ELTE, 392–396.
- Beghtol, C. 1984. Bibliographic classification theory and text linguistics: aboutness analysis, intertextuality and the cognitive art of classifying documents. *Journal of Documentation*. Vol. 42. N.2. 84–133.
- Booth, W.C. et al. 1993. *The craft of research*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brusaw, Ch.T. et al. 1996. *The concise handbook of technical writing*. New York: St. Martin's Press.
- Cleveland, D.B. & Cleveland, A.C. 1990. *Introduction to indexing and abstracting*. Englewood: Libraries Unlimited.
- The Chicago Manual of Style*. 1993. Chicago: University of Chicago Press.
- Csermely P. et al. 1999. *Kutatás és közlés a természettudományokban*. Budapest: Osiris.
- Day, R.A. 1998. *How to write and publish a scientific paper*. Phoenix: Oryx.
- van Dijk, T. 1980. *Macrostructures*. Hillsdale: Erlbaum.
- Eco, U. 1992. *Hogyan írjunk szakdolgozatot?* Budapest: Gondolat.
- Gläser, R. 1990. *Fachtextsorten im Englischen*. Tübingen: Narr.
- Gyurgyák J. 1996. *Szerkesztők és szerzők kézikönyve*. Budapest: Osiris.
- Hart's rules for composers and readers at the University Press Oxford*. 1983. Oxford: Oxford University Press.
- Klaudy K. 1979. Fordítás és aktuális tagolás. *Magyar Nyelvőr*. 103. évf. 4. 282–287.
- Koltay T. 1997. Teaching Technical Writing to Hungarian Students of Translation. *Issues in Writing*. Vol. 8. No. 2. 192–199.
- Koltay T. 2000. Az információ sűrítése: szövegértés, alkalmi és hivatásszerű feldolgozás. In: Lengyel Zs., Navracsics J., Nádasi E. (szerk.): *Alkalmazott Nyelvészeti Tanulmányok Közép-Európa*. IV. Veszprém: Veszprémi Egyetem, 75–78.
- Koltay T. 2001. Writing instruction in the education of Hungarian translators. *ATA Chronicle*. Vol. 30. No 2. 20–24.

- Lannon, J.M. 2000. *Technical communication*. New York: Longman.
- Mahmoud, S. 1992. *Research and writing*. Betterway: White Hall.
- Majoros P. 1997. *Kutatásmódszertan avagy: hogyan írjunk könnyen, gyorsan jó diplomamunkát? Módszertani tananyag a gazdasági felsőoktatás számára*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Markel, M.H. 1988. *Technical Writing. Situations and Strategies*. New York: St.Martin's.
- MLA handbook for writers of research papers*. 1995. New York: The Modern Language Association of America.
- Pfeifer-Jäger, G. 1980. Referat und Referieren. *Germanistische Linguistik*. 1/2. 1–180.
- Pinto, M. 1992. *El resumen documental. Pricípios y métodos*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez.
- Rowley, J.E. 1989. *Abstracting and indexing*. London: Clive Bingley.
- Swales, J.M. 1990. *Genre analysis. English in academic and research settings*. Cambridge, Mass.: Cambridge University Press.
- Szabó K. 1997. *Kommunikáció felsőfokon*. Budapest: Kossuth.
- Vaughan, D.K. 1991. Abstracts and summaries: some clarifying distinctions. *Technical Writing Teacher*. Vol. 18. N. 2. 132–141.
- von Werder, L. 1993. *Lehrbuch des wissenschaftlichen Schreibens*. Berlin: Schibri.
- The Writing Center @Renselaer (Renselaer Polytechnic Institute)
<http://www.rpi.edu/dept/lc/writecenter/web/handouts.html>
- Writing Techniques Handbook. University of Indiana at Urbana-Champaign
<http://www.english.uiuc.edu/cws/wworkshop/techniquesmenu.html>